

## Ilyennek ismertem ...

A cikkeit összegyűjtik, a könyveit újra kiadják: Csehi Gyula itt marad velünk. Ami pótolhatatlanul eltűnt velem, az egyfajta érzékenység, ami értékes emberi portréka e századvégen, egyfajta érzelmesség, amely szükségünk közül talán a legegységesebb, s így éppen a legfontosabb. Nem ismertem embert, aki nálánál tisztább könnyekkel tudott volna nevetni. És sírni. Láttam azt is, nem is oly rég, leplezetlen férfiassággal sírta keserűen tiszta könnyeit, hagyta, hogy fájdalma eltorzítsa arcát s a könnyek beparárlják szemüvegét, és lecsorogjanak Chaplin-bajszára.

Csípős-bajos humoránál csak öngúnya volt megejtőbb, s ezért mint született és elhivatott kritikus, mindenekelőtt önmaga bírálója volt, örök elégedetlen önmagával. Nyilván nem volt hibátlan ember, de hibáit ő tartotta legelőbb számon, irigylésreméltó józansággal. Elképesztő tulajdonságai voltak egyébként is: hanyag tudott lenni a pontosságot színlelők között, mindig is makacsul ésszerű az értelmet megkérdőjelező történelmi fordulatok ellenére, csevegő akkor is, amikor a szigorúan szűrt szót divatja járta. Lompos volt az elegánsok között, utolsó új ruháját vagy tizenöt évvel ezelőtt tukmálta rá a szatmári készruhágyár igazgatója. Szórakozott volt és valamelyest bohém is, mint a századeleji professzorok. Nem ismerte a pénz értékét, a vasúti menetrendet, a buszmegállók pontos helyét, az új utcaneveket. De pontosan emlékezett minden tanítványának nevére. Sok mindennek nekikezdett, és sok mindent nem fejezett be. Nem mindenre tudott válaszolni, de mindenre rá tudott kérdezni. Feledékeny volt és mégis kötelességtudó, ami igen értékes tulajdonság oly időkben, amikor az emberi kötelesség teljesítését sokan a hivatalra vagy a gépekre szeretnék bízni.

Megijedtem, amikor autót vett magának. Hát még, amikor először meglátta a kormánykeréknél. Neki is ment ennek-annak, kárt azért autójával se tett senkiben. Szerette azt a játékszert, és ragaszkodott hozzá, mint gyermek a falovacskaéhoz. Egyébként ez volt egyetlen vészőparipája. Azzal kocogott le a *Korunk* szerkesztőségéig, de a volán mellé vissza már nem ült. Bizony mondom, nemcsak az a koci maradt itt árván, gazdátlanul.

Szász János

CSEHI GYULA

## Jegyzetek a Diderot-kutatásról

Munkatársunk utolsó írása, amelyet röviddel halála előtt adtunk nyomdába.

Idestova fél évszázada böngészem a Diderot-ról szóló kiadványokat és természetesen a felvilágosító filozófus és kortársai műveit is. Olvasmányaim egy töredékéből, igaz, évtizedes időközökben, ismételtelen beszámoltam a *Korunkban*. Néhány éve mégis fel kellett ismernem, hogy megbocsáthatatlanul sok adósságom halmozódott fel ezen a téren is. Csak azt nem láttam, hogyan segíthetnek civilizáltan e helyzetben. A húszas-harmincas évek első marxista kísérleteiről a Diderot-témával való megbirkózásra bezzeg idejében hírt adtam. Valójában ezekhez a törekvésekhez kapcsolódtak az én Diderot-ról szóló írásaim és könyvecském is, amely a második világháború vége felé jelent meg. A háború után elég gyorsan figyeltem, és mihelyt tehettem, nyomtatásban is reagáltam a Diderot körüli csetepatéokra. Ezeknek kétségtelen érdeme, hogy ébren tartották az új történelmi szakaszban is az iránta való érdeklődést, de nem elhanyagolható veszélyük volt, hogy a résztvevők akaratától és kétoldali jóindulatától függetlenül, ha nem is kizárólagosan, de elég fájdalmasan magukon viselték a hidegháború jegzeit.

Valamivel később, pontosan azokban az években, amikor kezdett testet öltetni a békés egymás mellett élés eszméje, és lassan-lassan átment a gyakorlatba is, tájékozatlanságomat, melyben nem voltam ludas, kissé szegellyelve, de fokozódó elégtétellel és érdeklődéssel felfedeztem az amerikai Diderot-kutatás gazdagságát, nagy eredményeit s nem kevés módszertani és eszmei problémáját.

Különösen emlékezetes élményem az a látogatás, amelyet fájdalomosan rövid órákon át a leningrádi Szaltikov-Scsedrin nyilvános könyvtárban tettem, ahol — mint ismeretes — Diderot-nak II. Katalin által megvásárolt kéziratait őrzik. Valószínűleg ott rejtőznek e nagy könyvgyűjtemény kincsei közt az ugyancsak Szentpétervárra került Diderot-könyvtár kötetei is, amelyeket valamelyik cári bürokrata beömlesztetett közrendű társai közé. Ellentétben a szerencsésebb Voltaire-könyvtárral, amely mindmáig eredeti formájában együtt maradt a kutatók, a kultúrtörténészek és a szép könyv szerelmeseinek örömére. A Szaltikov-Scsedrin-könyvtár kutatói hívták fel figyelmemet a Németországból Amerikába emigrált Herbert Dieckmann és más amerikai kutatók munkájára, akik közvetlenül a második világháború után, az akkori vesztegzárakat bátran áttörve, felkeresték a leningrádi könyvtárat, és francia s orosz elődjeik munkáját folytatva, számba vették a kéziratokat, tanulmányozták, a korábbiaknál jobb és hűségesebb kiadásokat készítettek elő, sőt eredményesen törekedtek arra is, hogy eddig kiadatlan Diderot-kéziratokat hozzanak napvilágra. Figyelemreméltó és örvendetes sikerrel.

Úgy tűnt, hogy ebből a nagy és nemzetközi méreteket öltött munkából csak a francia kutatók hiányoznak, és azt a benyomást keltették, hogy egyik nagy nemzeti hagyatékuk, a Diderot-életmű gondozását véglegesen átengedték mozgékonyabb és kétségtelenül gazdagabb anyagi eszközökkel rendelkező amerikai kar-társaiknak. Mintha tovább tartott volna Franciaországban Diderot viszonylagos elhanyagoltsága, materializmusa és radikalizmusa által kiváltott kegyezettsége a polgári eszmevilágban és az egyetemi tudományosságban. Mintha ezen most már csak a francia marxisták próbálták volna valamelyest segíteni tanulmányaikkal és még inkább azzal, hogy a széles olvasóközönséghez forduló *Classiques du peuple*-sorozatban szaporán adták ki a gondosan szerkesztett, a legjobb szövegekre támaszkodó bevezetésekkel és kommentárjaikkal a szakemberekhez és a közrendű olvasóhoz egyaránt forduló kis Diderot-köteteket.

Ez a kép, mondjuk tizenöt évvel ezelőtt, nagyjából egyezett is a valósággal. Azonban azóta lényeges és tömeges változások következtek be a francia „Diderot-Forschung“-ban, amelyről fokozatosan tudomást vettem. Előbb bibliográfiai jegyzetek, recenziók alapján, mivel maguknak a kiadványoknak az érkezése nem tartott lépést sem a termeléssel, sem a hazai kutató szükségleteivel. Ma már nagyrészt ismerem is olvasásból ezeket a kiadványokat, amelyek közül egyikhez-másikhoz csak nehezen, hosszas levelezés, baráti segítség igénybevétele útján sikerült hozzájutnom. Egyes esetekben nem is könyv, hanem xerox-másolat formájában.

Volt és van tehát bőségesen miről írnom. A probléma inkább az, hogyan lássak neki? Hogyan írjak a francia Diderot-kutatás alapvető munkájáról, Jacques Proust *Diderot et l'Encyclopédie* című doktori értekezéséről, amely valóságos summája a címében jelzett két problémának: a Diderot-értelmezésnek és az Enciklopédia történeti és tartalmi értékelésének? E könyv ugyanis első kiadásban 1962-ben jelent meg, és most 1976-ot írunk! Hogyan ismertessem akár ugyancsak Proustnak kisebb terjedelmű, de szintetikus és alapos munkáját az Enciklopédiáról, amely szintén nem kevés évvel ezelőtt jelent meg?!

Ez esetben az operatívitás bántó hiánya idéz elő irásgörcsöt. A francia Diderot-kiadások közül megemlékezésnél vagy néhány soros jellemzésnél sokkal többet érdemelne meg Diderot levelezésének tizenhat kötetes monumentális tudós kiadása, amelyet a kiadó Georges Roth halála után Jean Varloot folytatott és fejezett be.

A közelmúltban egy másik fontos vállalkozás is jelentkezett. Tizenöt szép kötetben megjelent az első modern teljes Diderot, amely azonban nem támasztja sem a tudományos, sem a kritikai kiadás igényét, hanem a legjobb kiadványok szövegének felhasználásával, szakemberek és írók bevezetéseivel azt az úrt próbálja betölteni, amely az immár száz évvel ezelőtt megjelent Assézat-Tourneux-féle Diderot-kiadás és a készülő, valószínűleg még sok év munkáját igénylő kritikai kiadás között tátong.

És ha már felsorolásokba tévedtem, hadd említsem meg, hogy Voltaire és Rousseau után a Diderot-kutatás is megkapta a maga félig időszaki fórumát. Az angol című, anyagát angolul és franciául közlő *Diderot Studies* ugyan még messze elmarad a *Studies on Voltaire and the Eighteenth Century* immár másfél száz kötetnyi méretei mögött, de több mint két tucat kötetet rengeteg új anyagot,

rengeteg érdekes és tanulságos értelmezést halmoz fel. Itt még csak nem is említem a nem kevés új, Diderot-ról szóló könyvet, esszét, tanulmányt, a tudományos vagy szélesebb olvasóréteghez forduló szövegkiadásokat, amelyeknek egyik-másik jellegzetes terméke pedig feltétlenül ide kíváncskozna.

Mondom, nem tudtam, hogyan lássak hozzá ehhez a felgyülemlett anyaghoz, amelyről úgyis csak sietős és hiányos híradással jelentkezhettem itten.

Amikor azonban, most már egyenesen rekordszerű gyorsasággal, mindössze két évvel megjelenése után kézbe vehettem Jacques Proust legújabb könyvét (*Lectures de Diderot*. Armand Colin, 1974), az első lapozgató ismerkedés után szinte heurékát kiáltottam. Annyira kínálkozik ez a könyv arra, hogy róla és általa foglaljam össze legsürgősebb mondanivalóimat az új, a legújabb Diderot-irodalomról és arról a problémáról, melyet maga Proust *expressis verbis* is felvet könyvében, és amely nekem is a legszemélyesebb problémáim közé tartozik: létezik-e és létezhet-e teljesen korszerű marxista Diderot-értelmezés?

Am mielőtt e problémákról és személyes problémámról szólnék, néhány felvilágosító szó kíváncskozik ide, magáról a könyvről.

„Íme a Diderot-nak szentelt kritika története Franciaországban és Franciaországon kívül a XVIII. századtól napjainkig... A szerző feltárja, hogyan határozta meg országok és korok szerint az esetenként lehetséges Diderot-olvasatot annak ideológiai háttere. Következésképpen az, amit Diderot művének neveznek, nagyrészt összetett, sokrétű és szakadatlanul újrakezdet elaboráció terméke — olvashatjuk a fűlszövegben. Azért idézem e néhány sort, mert bennük a legkényelmesebben, bár nyilván leegyszerűsített formában találkozunk a szerző módszerével.

Proust e könyve nem kritikátörténet, hanem kritikai antológia. Diderot életétől valósággal napjainkig jól megválasztott szemelvényeket ad. Maga Proust pedig többnyire szövegmagyarázatok formájában mutatja be, értelmezi és meg is ítéli azt a módot, ahogy Diderot-t korról korra, sőt egyes korszakokon belül egy-idejűleg különböző szempontokból olvasták, értették, elfogadták, elvetették, s mindenképpen „felhasználták“. Jacques Proust e könyvében radikálisan elutasítja a hagyományos irodalomtörténetet azt az igényét, szerinte illúzióját, hogy „a szerzői szándék“, „a szerző“ és „a mű“ konceptusaiból kiindulva tárja fel az írói életrajzot és értelmezze annak termékét, az életművet mint egy szerző műveinek összefüggő összességét.

Figyelemreméltó kísérlet ez a kritikai értelmezés eszközeinek megújítására vagy még inkább kicsorbult és elkopott szerszámainak „leírására“. Proust, amint maga közli, ebben egyrészt Foucault-ra és Althusserre támaszkodik *garde-fous*-ként, óvó korlátként a doxológia és a szellemtörténet kísértése ellen. Foucault-tól azt a gondolatot kölcsönzi, hogy bármilyen „diszkurzív sor“ (vagyis szöveg, illetve „mű“) „más esemény-, transzformáció-, mutáció- és folyamat-sorokhoz kapcsolódik“. Althussertől pedig azt a hipotézist veszi át, hogy az ideologikum nem lehet kapcsolatok nélkül társadalmi és politikai tényezőkkel.

Egy dolog bizonyosnak tűnik: akár termékenyek, akár nem ezek a szándékok, vagyis a hagyományos kutatási és értelmezési eljárások elvetése és a fenti módszertani elképzelések követése, aligha találhatnánk szerzőt, aki olyan hálás anyagot nyújt, mint Diderot, az ilyen demonstrációhoz. Annyira hálás anyagot, hogy akár már eleve petitio principii-vel élhetnék: nem bizonyít-e ez a példa éppen azért, mert olyan sokat bizonyít, túl sokat ahhoz, hogy általános értékűnek tekinthessük? Diderot-t ugyanis már életében hírnév övezte mint az Enciklopédia szerkesztőjét, mint zündarabok íróját és új drámaelmélet hirdetőjét, de igazi remekműveit csak fokozatosan fedezték fel a halálát követő évszázad során, majd a már nagyjából ismert életmű olvasatainak szakadatlan megújulása következett be napjainkig.

Ha jól értem Proustot, akkor a Diderot-kritika és a Diderot-recepció hol termékeny, hol meddő, hol félrevezető félreértések szakadatlan sora. Amikor is korról korra az egyes kritikusok és olvasók az illető korszak szellemi és erkölcsi légkörének s ezen belül személyes helyzetüknek és ízlésüknek megfelelően emelik ki a műből azt a szöveget, amely leginkább megfelel igényeiknek, elutasító vagy eszményítő szándékaiknak. Ezeket az elemeket emelik ki a különböző szövegekből is, s rájuk támaszkodva építik fel értelmezéseiket, tudatosan vagy tudattalanul elhanyagolva minden más elemet. Ez a folyamat szakadatlanul tart egészen a legmodernebb irodalomértelmezési, pontosabban szövegelemzési eljárások megje-

lenéség. Proust kritikai szemléit pontosan ilyen, formulákkal, grafikonokkal tömött és túltömött szövegekkel zárja, amelyeket ő a marxizmus struktúrafeltáró hatása mellett a de Saussure utáni nyelvészet, valamint a tudattalan freudi vagy Freudon túli elméleteinek tulajdonít. Egyes új kritikuskonál külön-külön, többnyire azonban valamilyen, minden egyes esetben eredeti kombinációban. Maga Proust is tudatában van annak, hogy az efféle kísérletek — még akkor is, ha feltehetően termékenyek — nem haladták túl ez ideig a kísérletezés stádiumát, és még rendkívül távol vannak attól, hogy máris használható új eszközöket adjanak egy-egy nagy író életének és művének szintetikus, valóban modern, a szociologizmus és a filológiai pozitívizmus s velük együtt minden egyoldalú és dogmatikus megközelítési mód pozitív túlhaladására, sokoldalúan mély értelmezésére.

Proust könyvének a *Suggestions, perspectives* című zárófejezete szép, örvendetes, eddig még nagyon ritka példája annak a valóban alkotó szerénységnek, amely gyökeresen megóvja a szerzőt attól, hogy az elavult irodalomtudományi vagy eszmetörténeti dogmák elvetése után valamilyen új módszertani messianizmusba essék. Ez annál is inkább örvendetes, mivel nem titkoltan vonzódik az új kritika vagy ahogy szerencsésen írja, az új kritikák felé. Utolsó szava ebben a könyvben is annak a nyomatékos hangoztatása: további kutatások és kísérletezések szükségesek, térben, időben egyaránt. Proust örvendetesen túllépi ugyan a francia irodalomtudomány mélyen begyökerezett egynyelvűségét és gallocentrizmusát, számba veszi könyvében a német, angol, orosz kutatások eredményeit is, de maga állapítja meg, hogy feltehetően az általa nem ismert nyelveken is keletkezettek és keletkeznek termékeny törekvések, amelyek megérdemelnék azt, hogy valamilyen módon beletorkolljanak annak a nagy és nemzetközi munkának a kereteibe, amelyről jómaga a Diderot-olvasatok — mint hangsúlyozza — csupán egy részének idézésével és értékelésével számol be, és amelynek ily módon nem teljes, de gazdag, nem végleges, de tanulságos mérlegét állítja fel.

Abból az időből, amikor maga is tagja volt a *La Pensée* szerkesztő bizottságának, Jacques Proust nemcsak a marxizmus iránti érdeklődését s a marxista kutatások eredményeinek és problematikájának ismeretét hozta magával tudományos pályafutásának abba az új szakaszába, melynek terméke, többek közt, legújabb Diderot-könyve, hanem azt a meggyőződést is, hogy, amint a XIX. század második felétől kezdve a marxista irodalomkutatók mindvégig jelen voltak a Diderot-recepció és a Diderot-értelmezés nagy művében, hely illeti meg őket a felvilágosodás-kutatás és a Diderot-kritika most megnyíló új szakaszában is. E vonatkozásban Jacques Proust a tudományos útitársaknak (ezt a kifejezést a leghalványabb pejoratív árnyalat nélkül használom) ahhoz a még sajnálatosan ritka kategóriájához tartozik, akik tudnak szépen elválni, akik átmentik a marxizmussal való ismerkedésük pozitív tanulságait, akik továbbra is kitartó tárgyilagos és jóakarató érdeklődést tanúsítanak azon kártársaik iránt, akik a modern irodalomértelmezés példátlanul bonyolulttá vált feladataival a marxista módszert alkalmazva igyekeznek megküzdeni.

A marxizmus a Diderot-olvasatok Jacques Proust által áttekintett történetében két fejezetet foglal el. Az első *Diderot-tól Leninig* címmel Marx, Engels és Lenin hozzájárulását veszi számba. A szerző felhívja a figyelmet arra, hogy Marxnak a szakkörökben gyakran idézett 1869. április 15-i levele Engelshez, melyben jelzi, hogy a *Bibliothèque Nationale* népszerű kiadványsorozat a *Rameau unokaöccsét* tartalmazó kis kötetét küldi, és ezzel kapcsolatban jellemzi a mű történelmi és filozófiai jelentőségét, valójában Hegel zseniális értékelésére támaszkodik, amellyel *A szellem fenomenológiájának* két fejezetében találkozunk. Olyannyira, hogy a Marx-levele megfelelő passzusa tulajdonképpen egy terjedelmes Hegel-idézet, amelyet Marx kommentárral lát el.

Lenin viszont Diderot eszméire az empiriomonisták elleni küzdelmében bukant, és ebben a vonatkozásban idézi a *Materializmus és empiriokriticismus* legelőjén a D'Alembert-párbeszéd híres metaforáját arról az érzékeny zongoráról, melynek billentyűit a külső világ szólaltatja meg, és amely végül is megőrül, s azt hiszi, hogy ő az egyetlen létező, hogy önműködően önmagát fejezi ki játékaival. Egyszóval Diderot-nak a kompetens tanú szerepe jut Leninnél abban a küzdelemben, amelyet a materializmus védelmezésének nevében folytat a Berkeley típusú szubjektív idealizmus modern recidívái ellen.

Proust könyvének a marxista értelmezéssel foglalkozó fejezete igen helyesen a *Marxista olvasatok* címet viseli — így: többes számban.

Az áttekintő biográfiai, filozófiai és esztétikai Diderot-értelmezés első igénye a marxista szakirodalomban a Deborin-tanítvány Luppól 1924-ben megjelent könyvével jelentkezett. E könyv az oroszországi főiskolai oktatás terméke volt. 1934-es, második, átdolgozott kiadását jelentette meg 1936-ban francia nyelven a párizsi Editions Sociales-nál az a Groupe d'études matérialistes néven ismert marxista értelmiségi csoport, amely arra törekedett, hogy próbára tegye a marxista módszert a természet- és társadalomtudományok különböző területein.

„Luppól Diderot-jának történelmi érdeme — írja Proust —, hogy első ízben mutatta be rendszeresen Diderot-nak azt az összefüggő filozófiáját, amelyet addig csak Hegel, Rosenkrantz, Marx, Morley, Lenin vett komolyan. Mint helyesen jegyezték meg a Groupe d'études matérialistes tagjai, akik 1936-ban franciára fordították, ennek az igazságtalanságnak egyetlen oka volt: a Nyugaton uralkodó ideológia elvakultsága, amely megtagadta a »filozófus« címet minden valóban materialista filozófustól. A könyvnek, a marxisták számára, megvolt az az érdeme is, hogy feltárta és követte Diderot tudományos fejlődését a XVIII. században (amit Rosenkrantz elmulasztott). Végezetül, nem hanyagolta el azt sem, hogy az íróit elhelyezze a kor osztályharcainak keretében, és ezek függvényében is megítélje.“

Azok a viták, amelyeket Luppól könyve már megjelenésekor és még inkább a harmincas években kiváltott, nem vezethettek a marxista módszertani kérdések megnyugtató tisztázásához. Az ismert események rövidesen lehetetlenné tették e téren a nyugodt és tárgyilagos tudományos vizsgálatát. A marxista kutatószellem, amint ezt Proust alapos tárgyismerettel megállapítja, nem tűnt el teljesen még a legmostohább körülmények között sem, hanem visszavonult a szövөггondozás, a fordítás, a tudományos kiadványok védettebb, kevésbé látványos, kevésbé szembeszökő területére. Így keletkezett például a második világháborút megelőző és azt közvetlenül követő években az a nagy, tízkötetes orosz nyelvű Diderot-kiadás, amelyet hosszú időn át a legmegbízhatóbbnak és leggondosabbnak tekintettek. E kiadás előszavaiban és kommentárjaiban kapott szűkös élettért, de mégis élettért a folyóiratokból és könyvkiadványokból kiszorult marxista Diderot-értelmezés útkeresése.

A Luppól-féle Diderot-könyvet követte, közvetlenül francia kiadása után, az első francia marxista Diderot-kötet: Jean Luc terjedelmes, válogatott szövegektől kísért tanulmánya, amely Luppólra támaszkodott, de egyben bírálta is. Azért, mert szerinte Luppól a francia felvilágosodás fő képviselőit, Diderot-t, Rousseau-t, Voltaire-t túlságosan kötötte a francia polgárság egy-egy rétegéhez (sorrendben: kispolgárság, plebejus elemek, nagyburzsoázia), és azért is, mert elhanyagolta az író egyéniségének és műve egyéni vonásainak vizsgálatát.

A francia marxista Diderot-kutatás ezeket a hagyományokat folytatta és folytatja mindmáig. Proust röviden kitért Henri Lefebvre Diderot-könyvére, Varloot, Yves Benot tanulmányaira. Nem kerüli el figyelmét a lényegében Werner Krauss iskolájában nevelkedett német Diderot-kutatók munkája a Német Demokratikus Köztársaságban és Németország Szövetségi Köztársaságban. Ez az iskola, mestere nevezetes tanulmányaiból kiindulva, eredeti hozzájárulásként a felvilágosodás irodalmának anyagi, intézményes feltételeit vizsgálja, a könyvtörténet, a könyvterjesztés adalékaival gyarapítva a felvilágosító eszmék hatástörténetét anélkül, hogy egyes képviselői elhanyagolnák a modern szövegértelmezés módszereit. Jacques Proust a Diderot-olvasatok történetéről szóló könyvének utolsó fejezetében nem szintetizálja a Diderot-kritika és -receptió immár kétvéyszázados útját. Módszertani következtetéseket sem von le tétélesen, de világosan jelzi a további kutatások szellemi, sőt földrajzi horizontjait is. Úgy véli, hogy az általa nem ismert nyelveken végzett kutatások feltárása termékeny volna. Tanulmányának tartja a Diderot-kiadások tipológiai vizsgálatát, valamint a Diderot-mű nem pusztán nyomtatásban, hanem rádió, film, televízió közvetítésével való terjedésének számbavételét is.

Különösen fontosnak tartja a szerző a Diderot-fordítások tudományos vizsgálatát, amire eddig egyáltalán nem került sor. Mint indokoltan állapítja meg, nem létezik „ártatlan olvasás“. A fordítás pedig a figyelmes és értelmező olvasásnak olyan esete, amelyet a tudományos érdeklődés nem hanyagolhat el.

Ez a könyv, általános érdekén túl, rendkívül tanulságos olvasmány a marxista olvasó számára. Nemcsak tanulságos, hanem arra is kényszeríti, hogy elgondolkozzék a maga tudományos módszerén, a maga meggyőződésén. E vonatkozásban engednek meg magamnak egyetlen, nem is túlságosan lényeges kritikai meg-

jegyzést, nem annyira a könyvről, mint inkább sugalmazásairól. Proust rendkívüli tudományos objektivitása és jóindulata ellenére úgy tűnik, hogy időnként, mint mások, ő is azonosítja a marxista módszerű kutatást a marxista kutatók idő, körülmény, divat előidézte, kényszerű vagy egyéni hibáival és korlátaival. A becsület úgy kívánja, hogy leszögezzem: ez inkább a marxista irodalomkutatók, filozófusok, filológusok és kritikusok hibájából történik, mint az övéből. E vonatkozásban könyve meggyőző bizonyítéka annak, hogy a marxista kritikusok számára sem létezik és nem is létezhet az a bizonyos „ártatlan olvasás“. Ez pedig józan, termékeny és mozgósító erejű következtetések levonását is elősegíti. Például annak a világos felismerését, hogy a marxista kritikus munkájában is elkerülhetetlen a szaktudományos módszerek alkalmazásával történő, szigorúan szövegve irányuló elemzés mellett, amely nélkülözhetetlen alapja az értelmezésnek (és nem volt mindig az), az „ideológiai“ olvasás, vagyis az írói élet és mű egy adott helyzet, egy adott társadalmi törekvés, filozófiai meggyőződés nézőpontjából történő, aktualizáló, alkalmazó és célratörő olvasása. Az ilyen olvasás különben szükségszerűleg „torzító“, esetleg egyenesen „ferdítő“ hatását s ennek hátrányait ki nem küszöbölheti, de nagymértékben csökkentheti a lehető legigényesebb szakszerűség, a történetileg kialakult módszerek és technikák alapos ismerete, hozzáértő hasznosítása, beleértve a leghagyományosabbakat, de a legújabbakat, legdivatosabbakat is.

Ily módon világossá válik, hogy egyes korábbi illúziókkal ellentétben a marxista kutatók sem ígérhetnek másoknak, és nem remélhetnek maguktól sem, véglegesen, „vegytisztán“ tudományos eredményeket. Csupán arra törekedhetnek, az a parancsoló feladatuk, hogy olvasatukban és értelmezéseikben a lehető legnagyobb mértékben fokozzák a tudományosan megalapozott elemek fajsúlyát, és a lehető legkisebb mértékűre csökkentsék az elszórt, az „ideológikus“ olvasás kockázatát és egészükben gyakorlatilag elkerülhetetlen káros következményeit.

Gondolom, nem jelent visszaesést a marxista hübrisz nem bocsánatos bűnébe, ha kitartok azon meggyőződésem mellett, hogy a fentiek tudatában és tiszteletében dolgozó marxista kutatók is elég jó „hatásfokkal“ vehetnek részt az irodalomtudományok korszerűsítésében, az irodalmi hagyaték vizsgálatában, beleértve a Diderot-kutatás — tárgyának mérhetetlen sokoldalúsága és gazdagsága, szinte magához a valósághoz, az élethez hasonló kimeríthetlensége folytán — oly bonyolult, nehéz, de annyira hálás területét.



András László:  
Töltés